

tehnološkega in ekološkega dejavnika sicer dobra opora za postavitev meje, vendar se mi kljub vsemu zdi, da je pri tem nekoliko zanemarjen človeški dejavnik. Pri tem mislim na možnost povezave zgoraj omenjenih dejavnikov, kjer zaradi slabe časovne resolucije ni mogoča določitev natančnega ujemanja, še manj pa določitev vzročno-posledične povezanosti. Na drugi strani pa menim, da bi bilo treba vsaj pri začetku srednjega paleolitika poskušati določiti vrstni status in morebitno variabilnost hominidne populacije Evrope, ki je v pričujoči knjigo obravnavana kot celota.

Zagotovo lahko trdim, da gre pri pričujoči knjigi za eno izmed najpomembnejših del s področja raziskav srednjega paleolitika, ki pa ni zgolj vsebinske, temveč tudi metodološke narave, saj v bistvu ne prinaša veliko novih podatkov, ampak avtorji vpeljujejo nove analitske postopke za ponovno ovrednotenje arheoloških podatkov iz preteklega in polpreteklega obdobja. Prav zaradi tega menim, da bodo izbrani predstavljeni primeri povzročili val ponovnih vrednotenj in razlag arheoloških najdb in najdišč, ki v knjigi niso bila obravnavana. Priča smo torej izidu metodološkega priručnika za raziskave srednjega paleolitika v naslednjem tisočletju - blagor nam, ki lahko potegnemo jasno časovno mejo. Ali res lahko sploh kdaj določimo jasne meje?

Boris KAVUR

Rastko Vasić: *Die Fibeln im Zentralbalkan (Vojvodina, Serbien, Kosovo und Makedonien)*. Prähistorische Bronzefunde 14/12. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1999. ISBN 3-515-07154-7. 141 strani, 70 tabel.

Delo je nastajalo med leti 1985 in 1993 (z nekaterimi dopolnitvami do 1995) in med tem spremenilo naslov iz "Fibule v vzhodni Jugoslaviji" v "Fibule na centralnem Balkanu". Obravnava fibule bronaste in starejše železne dobe (brez latenskih tipov) z območja Vojvodine, Srbije, Kosova in države Makedonije (v besedilu navadno imenovane "jugoslovanska").

V uvodnem delu je najprej predstavljena zgodovina raziskav, in sicer zbiranje, študij in objavljanje gradiva od začetkov v 19. stoletju, in uporaba tega gradiva v obravnavah posameznih tipov fibul. Kljub številnim tukaj prvič objavljenim fibulam (npr. več kot polovica certoških fibul), ne manjka tudi opozorilo o še neobdelanih in seveda neobjavljenih primerkih iz muzejev in privatnih zbirk.

Sledi obširno poglavje o kronologiji, v katerem avtor na kratko predstavi sisteme, ki se uporabljajo za obravnavano območje (oz. za sosednja, kadar gre za sorodno gradivo), nakar opiše še delitev, upoštevano v delu: srednja (Br B - C) in mlajša (Br D - Ha A) bronasta, ter zgodnja (Ha B: 950-800), starejša (Ha C - D; s štirimi horizonti: 800-675-550-450-300) in mlajša železna doba. Ker pa kulturni razvoj na obravnavanem območju še ni posebno dobro poznan, se je treba opirati tudi na kronologije posameznih najdišč in kulturnih skupin bronaste in železne dobe (Belejši, Paraćin, Brnjica, Dalj, Bosut, Srem, Morava, Vajuga, Zlot, Glasinac, Romaja, Atenica, Gevgelija), prav tako sumarno opisanih v tem delu.

Gradivo je obravnavano na običajen način. Predstavitvi tipa ali različice sledijo po abecednem redu najdišč opisi posameznih primerkov (najdiščni podatki, mere, spremno gradivo, hramba, objava), nato pa komentar o uporabi - noši, trajanju in razprostranjenosti tipa. Poimenovanja tipov so večinoma opisna, kadar pa obstaja uveljavljeno ime, je navedeno tudi to (npr. ločne fibule z vertikalno podaljšano okrašeno nogo / tip Trebenište).

Obdelanih je skoraj 1100 fibul, med katerimi prevladujejo fibule očalarke, glasinške ploščate fibule, certoške fibule ter številni tipi dvozankastih ločnih fibul, ločnih fibul s pravokotno nožno ploščo, glasinških ločnih fibul s trikotno ali trapezoidno nogo in fibul s šarnirjem.

Najstarejše fibule (z vijolinskim in listastim lokom, pozamenterijske in najstarejše očalaste fibule) se v mlajši bronasti in zgodnji železni dobi pod vplivom srednjeevropskega prostora pojavijo v Vojvodini in severni Srbiji. Čeprav so redke, kaže, da so bile nekatere izdelane že v lokalnih delavnicah. Nekoliko kasneje se pod vplivi z juga pojavijo prve fibule (predvsem enozankaste z dvema vozloza) v južni Makedoniji. V tem času fibul v centralni in južni Srbiji in severni Makedoniji ni. Tu se je očitno še obdržala tradicija zapenjanja z iglami.

Do sprememb pride v starejši železni dobi, ko se fibule razširijo po skoraj celotnem obravnavanem območju. Gre predvsem za očalarke in dvozankaste ločne fibule, ki nastopajo tudi v lokalnih različicah, vrhunec pa dosežejo s tipom s ščitasto nogo, razširjenim tudi zunaj centralnega Balkana. Drugi tipi se razvijejo v sosednjih regijah (predvsem v Bosni in Grčiji) in se od tam razširijo na obravnavano območje (fibule z asimetrično nogo, glasinške ploščate in ločne fibule).

Na prehodu iz 2. v 3. horizont starejše železne dobe izginejo velike in okorne oblike fibul. Nadomestijo jih nove, predvsem pod vplivom grških geometrijskih, v Makedoniji nastale fibule s pravokotno nožno ploščo. V času 3. horizonta te dosežejo Donavo ter postanejo vodilna oblika centralnobalkanskega prostora.

V 4. horizontu so prevladujoča oblika fibule s šarnirjem. Tudi te so prevzete iz Makedonije, delavnice v Srbiji in Vojvodini pa so obliko prevzele in uspešno razvijale. Italske oblike so z izjemo certoških fibul redke. Pojavljajo se v Vojvodini v 3. in 4. horizontu.

Čeprav so fibule v starejši železni dobi na večini obravnavanega področja dokaj številne, je vseeno nekaj manjših območij, kjer jih ni. Najzanimivejši primer so trije knežji grobovi iz Atenice, v katerih je bila najdena ena sama fibula (tipa Novi Pazar - začetek 5. stoletja), zato avtor domneva, da ateniški knezi fibul niso uporabljali.

Na obravnavanem območju so bile fibule najdene, poleg slučajnih najdb, še v depojih, grobovih in naselbinah. V depojih so tako fragmentirane kot cele, torej kot surovina, zaklad ali votiv.

V zvezi z rabo je poleg uporabne vloge poudarjena tudi okrasna vloga, ki doseže prvi vrhunec s pozamenterijskimi fibulami. Te se tudi prve pojavijo v parih, običaj, ki je pogost v starejši železni dobi, ko je v grobovih najdenih tudi po več parov očalastih, dvozankastih, glasinških ločnih ali šarnirskih fibul. Zanimivo je, da se simetrično postavljene noge fibul v paru pojavijo šele sredi 6. stoletja, z glasinškimi ločnimi fibulami s podaljšano nogo, pravilo pa postanejo šele v 5. in 4. stoletju pri fibulah s pravokotno nogo oziroma s šarnirjem.

Večina obravnavanih fibul je izdelana iz bronu, v 8. in 7. stoletju so pogoste tudi železne ali v kombinaciji železa in bronu, v 5. in 4. stoletju pa se pod grškim vplivom (pri od tam izvirajočih oblikah) uporablja tudi srebro in zlato.

Skoraj vse fibule (razen pogrešanih in nekaterih do zdaj neobjavljenih) so ilustrirane z risbami v merilu 1:2, na dodatni tabli je kot ilustracija nekaterih trditev prikazanih še nekaj fibul iz sosednjih regij. Ni pa v tem zvezku tabel z izbranimi pomembnimi ali tipičnimi grobnimi oziroma depojskimi sestavi, v katerih so bile fibule najdene. Na petnajstih kartah je prikazana razprostranjenost praktično vseh tipov fibul, vendar so samo na nekaterih prikazana tudi najdišča zunaj obravnavanega območja. To je primer pri glasinških ploščatih in glasinških ločnih fibulah, dvozankastih ločnih fibulah z nogo v obliki peščene ure in s ščitasto nogo ter pri šarnirskih fibulah. Delo zaključuje kronološka preglednica centralnobalkanskih tipov fibul.

Andrej PRELOŽNIK